

BULGARİSTAN VE ROMANYA’NIN AVRUPA BİRLİĞİ’NE ÜYELİK SÜREÇLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Makale Başvuru Tarihi: 15.11.2017

Makale Kabul Tarihi: 16.02.2018

Nevin TÜRKER YILDIZ

Araştırma Görevlisi, Kırklareli Üniversitesi, İİBF, Uluslararası İlişkiler Bölümü

nevintrkr@gmail.com

Özet

Avrupa Birliği’ne aday ülkelerin mevcut üyelerle aralarındaki seviye farkını giderme noktasında genişleme politikası oldukça etkin işleyen bir mekanizmadır. Güneydoğu Avrupa ülkelerinin gerekli şartları sağlamaları halinde Birliğe kabul edileceklerinin ilan edilmesiyle, genişleme politikası dönüştürücü bir rol üstlendi. Bu çalışmada, Birliğin en doğusundaki iki ülke olan Bulgaristan ve Romanya’nın Avrupalılaşıma deneyimleri incelenmiştir.

Amaç: Bulgaristan ve Romanya’nın eski sosyalist deneyimlerinden sıyrılıp demokrasiyle olan imtihanlarından geçip geçemediklerini saptamaktır. Avrupa Birliği’ne tam üyelik demek sadece gelen fonlardan yararlanıp ülkenin refah seviyesini yükseltmek değil, siyasi ve ekonomik kurumlarıyla, hukuk sistemiyle topyekûn bir dönüşüm geçirmektir. Bu bağlamda, bahsi geçen iki ülkenin de Birliğin değerlerine uyum sağlamada başarılı olup olmadıkları analiz edilmeye çalışılmıştır.

Yöntem: Avrupa Birliği Komisyonu’nun hazırladığı yıllık İlerleme Raporları incelenecektir. Bulgaristan ve Romanya’nın adaylık süreçlerinin değerlendirmesi niteliğinde olan bu kaynaklar, her iki ülkenin de yükümlülüklerini yerine getirip getirmediğini gösteren birincil kaynaklardır.

Bulgular: Bulgaristan ve Romanya’nın genel anlamda beklentileri sağladıkları yönünde olup yolsuzluk, rüşvetle mücadele, Roman azınlıklara ayrımcılık, sınır güvenliği gibi konularda bir türlü istenen seviyeye gelememelerine rağmen üyeliklerine bir itiraz gelmemiştir. Bu da Birliğin, aday ülkeler arasında eksiklerine rağmen göz yumabileceği ülkeler olduğunu gösteriyor.

Anahtar Kelimeler: Avrupa Birliği, entegrasyon, Bulgaristan, Romanya, AB İlerleme Raporları

Bilgilendirme: Bu çalışma, 16 Eylül 2015’te Tekirdağ’da düzenlenen Sosyal Bilimler Kongresi’nde yazarın sunduğu “Bulgaristan ve Romanya’nın Avrupalılaşıma Deneyimi” tebliğinden türetilmiştir.

AN ASSESSMENT ON CANDIDACY PROCESSES OF BULGARIA AND ROMANIA TO THE EUROPEAN UNION

Abstract

The enlargement policy is a quite operative mechanism to eliminate the differences between candidate and member states for the European Union. After it was announced that Southeastern European Countries would be accepted to the Union if the required conditions are fulfilled, the enlargement policy has played a transformative role.

This study examines the Europeanization experiences of Bulgaria and Romania.

Objectives: The aim of this study is to clear up whether Bulgaria and Romania have come through the democratization test by eluding their old socialist examinations. Full membership does not mean only benefiting from economical funds and prospering the country but also going through a complete transformation with economic and social institutions and legal system. Within this context, this study tries to analyze whether Bulgaria and Romania have been successful in complying with the criteria, regulations and values of the European Union.

Methods: Annual Progress Reports prepared by the European Commission on candidate states towards accession are examined. These reports are primary sources to comprehend the candidate states' improvements and to indicate the evolution of states' candidacy processes.

Results: Although Commission believes that Bulgaria and Romania meet the obligations in general manners, the issues like corruption, illegality, discrimination on Roman minority and border security are remained unsolved. Although they could not reach the desirable level, their full membership was not objected. Consequently, it shows that there are some privileged candidate states which are tolerated by the European Union despite their deficiencies.

Key Words: The European Union, integration, Bulgaria, Romania, Regular Progress Reports

Acknowledgement: This article is derived from the author's study presented in "Social Science Congress" in Tekirdağ, on September 16, 2015.

Giriş

Genişleme Politikası, Avrupa Birliği'nin aday ülkeler için dönüştürücü bir süreç olarak kabul edilen en önemli dış politika alanlarından ve araçlarından biridir.

Bu çalışmada, Birliğin en doğusundaki iki ülke olan Bulgaristan ve Romanya'nın Avrupalılaştırma deneyimleri incelenecektir. Çalışmada, bu genişlemenin tercih edilmesinin hem Avrupa Birliği (AB) hem de bu iki ülke açısından sebepleri ele alınacaktır. Bulgaristan ve Romanya'nın eski sosyalist deneyimlerinden sıyrılıp demokrasiye geçme imtihanları dikkat çekici bir meseledir. İlaveten, AB Komisyonu'nun hazırladığı genişleme raporlarına göre yükümlülükleri yerine getirmede yaşadıkları zorluklar ve adaptasyon süreçleri incelenmeye değer bir diğer konudur. Ayrıca, Schengen'e hâlâ dahil olamamaları, bu iki ülkenin ödevlerini yerine getirmedeğini işaret eder, ki bunun ardında yatan nedenler de çalışmanın ele aldığı bir başka meseledir.

Sovyetlerden kopuşla beraber eski Doğu Bloku ülkelerinde ivedilikle yerine getirilmesi gereken reformlar o kadar çoktu ki, bunların başında siyasal olanlar gelmekteydi. Demokrasinin temeli sayılabilecek bir adım olarak, bu ülkeler serbest seçimlere gitti. Bunlar deneyim eksikliğine rağmen girişilen "demokratikleşme" çabalarıydı. Dolayısıyla, bu reform çabaları bölgedeki siyasi istikrarı kurmaya yetmemişti. Kimi ülkelerde ilk yıllardaki siyasi bütünlük yerini ayrışmalara ve kamplaşmalara bırakmış kimi ülkelerde ise sosyalist düşünceler tekrar canlanmaya başlamıştı. Bulgaristan ve Romanya gibi etkin bir muhalefetten söz edilemeyen ve sivil toplum örgütlerinin zayıf olduğu ya da hiç olmadığı ülkelerde komünist partiler Soğuk Savaş sonrası yasaklı idiler. Geçiş döneminin üzerinden bir hayli vakit geçtikten sonra bu partiler yeniden güç toplamaya başlamıştı. Bu gelişmelerin yanı sıra, hükümetlerin faaliyetlerini denetleyecek ve egemenliğin halkta olduğunu kanıtlayacak bir mekanizma niteliğindeki hukuk devleti mantalitesi bu ülke toplumlarında yavaş yavaş yerleşmiştir. 1990'ların ortasına gelindiğinde eski Doğu Bloku ülkelerinin neredeyse tamamı demokratik seçimlerin garantisi niteliğinde ve bireysel özgürlüklere yer veren anayasalar hazırlayıp uygulamaya koymuşlardı (Crampton, 2006: 105-108).

Bu ülkelerin sıyrılmaları gereken diğer bir alışkanlık ekonomik yapılarını ilgilendiriyordu. Piyasa ekonomisi, onların alışık olduğu sosyalist ekonomik sistemden oldukça farklı işlemekteydi. Bir kere piyasa ekonomisinde üretimden fiyatlara her aşamada devletin değil piyasanın kendi belirleyici olması esastı. Ayrıca, tüketim malları üretiminde Batıya göre epey geride kalmış olan eski Sovyet Bloku ülkeleri arz ve talebe bağlı bu yeni sistemde epey zorlanacaklardı. Eğer başarabilirlerse, bu yeni ekonomik sistemin Doğu Avrupa ülkelerine en büyük katkısı rekabet sayesinde kalitesi ve çeşidi artacak olan ürün yelpazesinin genişlemesi olacaktır.

Yeni sistemle birlikte özelleştirmenin teşvik edilmesi adına tekellerin oluşmasına izin verilmedi, özel sektör daha serbest bırakıldı ve desteklendi, düzgün faaliyet gösteremeyen kamu iktisadi teşebbüslerinin faaliyetlerine son verildi. Sosyalizmde, bireylerin özel mülkiyeti kısıtlandığı ve birikim yapmaları engellendiğinden, özelleştirmeler sürecinde bölge ülkelerin halkları sermaye sahibi değillerdi. (Mason, 1996: 123).

Kısacası, bölge ülkeleri sosyalist alışkanlıklarından sonra yeni kazanmaya başladıkları demokratik uygulamalar ile demokrasiyi yıllardır kimliklerinin bir parçası yapmış bu konuda çok deneyimli olan ülkelerle aynı toplulukta yer almaya hazırlanıyorlardı.

1. Avrupalılaştırma

Avrupalılaştırma anlam kargaşası taşıyan bir terim olmakla beraber birçok araştırmacı tarafından çeşitli tanımlamaları bulunmaktadır. Bunlardan biri de Claudio Radaelli'ye (2003: 30) ait Avrupalılaştırma tanımıdır;

"AB politika yapım süreci içinde oluşturularak, devletlerin ulusal söylem, siyasi yapı ve siyasetlerine entegre ettikleri resmi ve resmi olmayan kurallar, süreçler, politikalar, paradigmlar, tarzlar ve iş yapılış biçimlerinin oluşturulması, yayılması ve kurumsallaştırılmasını ifade etmektedir."

Kevin Featherstone'a göre (2003: 3) ise Avrupalılaştırma ile kastedilen Avrupa mı yoksa Avrupa Birliği midir? Hangisine atfedileceğini anlamak için kavramın ne manalara geldiğine bakmakta fayda var. İlk bakışta üye veya aday ülkelerin Avrupa Birliği'nin mevzuatını içselleştirmeleri, başarı ile uygulamaları, birliğe adapte olmaları olarak anlaşılırken; başka bir boyuttan bakıldığında Avrupa ile bağdaştırılan sembolleri, Avrupa'ya ait değer ve alışkanlıkları ülkelerin kendi kültürleriyle harmanlaması, kabullenmesidir. Geniş anlamda, Avrupalılaştırmanın bireylerin ve toplumların kimliklerini de etkilediği gerçeğinden yola çıkılırsa bu sürecin sadece politikayı ilgilendirdiğini söyleyemeyiz. Bu kavram hem kültürel hem de toplumsal bir sürecin parçasıdır.

Bir diğer görüşe göre, Avrupalılaştırma kavramı yukarıda da bahsedildiği üzere AB üyesi devletleri de işaret etmektedir. Bir bakıma Avrupalılaştırma; Avrupa Birliği içinde oluşturulan ortak politikaları, AB mevzuatını, değişik ve çeşitli birimlerin yönetime olan katkılarına da içine alan geniş sayılabilecek bir anlam taşır. Bunun yanı sıra, Avrupalılaştırmadan bahsederken sadece Birliğin üye veya aday ülkelere olan etkisi kastedilmiyor. Bahsi geçen ülkelerin de AB'yi etkilediği karşılıklı bir sürece atıfta bulunuluyor. "Yukarıdan aşağı" ve "aşağıdan yukarı" diye kavramsallaştırılan bu karşılıklı etkileşimle Avrupalılık gelişir (Börzel, 2003: 1-3). Avrupa Birliği'nin farklılıkları harmanlayıp hazmetmesiyle ve aynı şekilde yeni üyenin/adayın da bu kuralları ve kültürü kabullenip ulusal düzeyde sindirebilmesiyle Avrupalılaştırma gerçekleşir.

1.1. Kopenhag Kriterleri

Avrupa Birliği'nin gerek kurucu anlaşmalarında gerek genişleme stratejisinde yer alan ve çok sık vurgulanan bir husus vardır, o da Birliğe katılmak isteyen devletlerden AB'nin esas aldığı temel değerlere ve ilkelere – "kalıcı barışın sağlanması, eşitlik, insan hakları, azınlık hakları ve temel haklara saygı"- uymaları şartıdır.

Avrupa Birliği üyesi olmak isteyen bir ülkenin yerine getirmesi gereken temel kriterler şunlardır (European Commission, 2016):

- "**Siyasi kriterler:** demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan hakları, azınlıklara saygı ve azınlıkların korunmasının güvence altına alındığı istikrarlı bir kurumsal yapıya sahip olma
- **Ekonomik kriterler:** işleyen bir piyasa ekonomisi ve AB içindeki rekabetçi baskı ve piyasa güçleriyle başa çıkabilme kapasitesine sahip olma
- **Topluluk müktesebatının kabulü:** siyasi, iktisadi ve parasal birliklerin amaçlarına uyulması dahil olmak üzere, Avrupa Birliği mevzuatını üstlenebilme ve uygulayabilme kapasitesine sahip olma."

Roma Antlaşması'nda isteyen her Avrupa devletinin başvuru yapabileceği yazılıken, bu kriterlerle üyeliğin şartlara bağlanması, hem önceki anlaşmadaki ucu açıklığı ortadan kaldırmış oldu hem de yeni üyelerin seviye farkı ortaya konarak bunun giderilmesi amacı açığa çıktı. Üyelik görüşmelerinin başlatılması için ön koşulu siyasi kriterler üst başlığı altında demokrasi ve hukukun üstünlüğü, insan hakları ve azınlıklara saygı kriterlerinin yerine getirilmesiydi. Bunun kontrol mekanizması da katılım sürecinde Komisyon tarafından hazırlanacak olan, aday ülkelerin AB kriterlerini ve şartlarını yerine getirip getiremediklerini değerlendiren, gelişmeleri düzenli olarak izledikleri "İlerleme Raporları" olacaktı.

1.2. Agenda 2000

2000-2006 dönemi için yeni bir mali çerçeve sağlamak amacıyla AB Komisyon tarafından hazırlanarak Mart 1999 Berlin Zirvesi'nde kabul edilen bu belge genişleme perspektifi ile Birlik politikalarını güçlendirmeyi planlıyordu (Dinan ve Camhis, 2004: 126). "Gündem 2000" de denen bu belgenin çalışmayla olan ilgisi ise, bu belgenin son genişleme için özel olarak düzenlenmesidir. Birliğin yeniden şekillendirilmesi ile bu süreç amacına ulaşacaktır. Lakin buradaki kilit nokta bu şekillendirmenin genişlemenin ihtiyaçları doğrultusunda belirlenmesidir. Belge topluluğa ait politikalarda reforma gidilmesini, genişlemeyi ve AB'nin 6 yıllık mali perspektifleri içeriyordu. Başlıca öngördükleri hedefler şu şekilde sıralanabilir; rekabet gücünü artırma, çevresel faktörleri gözetme, çiftçiler için adil bir gelir temin etme, yasal düzenlemeleri basitleştirme ve uygulamanın adem-i merkezîyetçi bir hale getirilmesi. Bunun yanı sıra, yapısal fonların ve uyum fonunun etkinliğinin, projelerin tematik ve coğrafi olarak spesifik amaçlara ve bölgelere yoğunlaşması yoluyla artırılması ve böylece idarenin geliştirilmesi de önemliydi. (AB Genişlemesi, İKV, 2017). Özellikle fakir olan bölgelerin desteklenmesi gündeme gelmişti ki gelişmiş olan bölgelerle aradaki seviye farkı giderilebilirdi.

Oldukça stratejik diğer bir mesele, adaylık sürecindeki ülkelerin birliğe tam katılımlarını gerçekleştirilmeden önce 2 farklı mali yardım mekanizması ile bu ülkelere destek vermek idi. Bu mali mekanizmalardan ilki olan ISPA, gelişmiş ulaşım ve çevresel koruma altyapılarını desteklemek amacıyla katılım öncesi oluşturulan yapısal bir araçtı. Diğer yapı SAPARD ise aday ülkelerdeki tarımın ve kırsal alanların uzun vadeli uyumunu kolaylaştırmak amacıyla oluşturulan tarımsal bir mekanizmaydı. (Dinan ve Camhis, 136-137).

Her iki tarafın da kazandığı bir işbirliği olması gereken bu son genişlemede taraflar arasındaki dengesizlik ve eşitsizlik, Birliğin yolunda sorunsuzca ilerleyebilmesi için ortadan kaldırılması gereken bir engeldi. Yukarıda bahsi geçen çalışmalar, Birliğin bölge ülkelerini kabul etmede ne kadar istekli olduğunu işaret etmesinin yanı sıra bu bütünleşmeyi sağlama konusunda somut adımlar attığının da göstergesidir.

2. Merkezi ve Doğu Avrupa Ülkelerinin Batıyla Bütünleşmeleri

Bir politika olarak “Genişleme”, Avrupa Birliği’nin ve politika yapım sürecinin her daim bir parçasıydı. Daha en başlarda, kurucu antlaşmalardan 1957 Roma Antlaşması’nın 237. Maddesinde bu durum şöyle gündeme getirilir: “Herhangi bir Avrupalı devlet, topluluğun üyesi olmak için başvurabilir.” Daha sonra Amsterdam Anlaşması’nda (1997) bu ifade “Birliğin temellerini oluşturduğu ifade edilen, özgürlük, demokrasi, hukuk devleti ve insan hakları ile temel özgürlüklere saygı ilkelerine bağlı her Avrupa devletinin üyelik için başvurabileceği...” şeklinde değiştirilmiştir (Pollack, Wallace ve Wallace, 2005: 402). Bu hukuk metinlerinde, Avrupa’da oluşan bu birliğe diğer devletlerin de katılabileceğinin sinyalleri verilmiş, kapının açık olduğu belirtilmiştir.

Avrupa bütünleşmesi, entegrasyon süreçlerinden günümüze kadar sırasıyla *Ortak Pazardan tek Pazara* geçmiş daha sonra *Ekonomik ve Parasal Birlikten Siyasal Birliğe* ulaşmıştır. Bu siyasi birliğin oluşturulması aşamasında ise kendi içinde en önemli tartışmalar genişlemeye ve sonrasında oluşacak olan yeni yapıya dairdi. Zira, son genişleme dalgası Batı Avrupa’nın yıllarca savaşa sahne olan bir bölge olarak gördüğü ve “ayrılıkçı” hareketleriyle tanıdığı Balkanları kapsayacaktı. Merkezi ve Doğu Avrupa Ülkeleri (MDAÜ) denen bu yeni ülkeleri, Batı Avrupa’nın hem ekonomik hem siyasi hem de kültürel anlamda kendi seviyesine çıkarmakta güçlük çekeceği düşünülüyordu. Özetle, bu ülkeler Birliği zorlaması kuvvetle muhtemel adaylardı. Avrupa Birliği yüzölçümü ve etki alanı anlamında genişliyordu fakat “bu genişlemenin derinleşme ayağı ne olacak?” sorusu akıllarda gün geçtikçe yer ediyordu.

Bu sorunun çözülememesinin en büyük sebeplerinden biri zamanında bölgede yerleştirmek için çok çabaladıkları ulus-devlet ve milliyetçilik fikirlerinin birkaç yüzyıl sonra istenilenden de fazla sağlamlaşmasıydı. Her birinden milli benliklerini kazanmalarını istedikleri Balkan devletlerinden 1990ların ortalarına gelindiğinde, bu benliklerinden sıyrılıp Avrupalılaşmaları bekleniyordu. Siyasi ve kültürel anlamdaki farklılık bu tezattan ileri geliyordu. Bir buçuk yüzyıldır Balkanlar, Batı Avrupa yükselişleyen çok farklı yönde gelişmelere sahne olmuştu. Soğuk Savaş döneminde, Balkanlardaki milliyetçilik sorununun üzeri örtülmüş ve farklı bir aidiyet biçimi (sınıfsal) getirilmişti. Lakin sosyalizmin çöküşü milliyetçilik sorununun üzerindeki örtüyü kaldırdı. Birinci Dünya Savaşı’nda ve sonrasında çözülememiş olan sorunlar sosyalist rejimlerin sona ermesiyle yeniden gün yüzüne çıktı.

Yine hem siyasi hem kültürel hem de ekonomik anlamdaki farka bir diğer gerekçe yakın zamanda başlarından geçmiş olan “Sovyetler Birliği etkisi ve Komünist rejimler” deneyimi idi. Merkezi ve Doğu Avrupa Ülkeleri, Sovyetlerin güdümünde kaldıkları dönem boyunca iktisadi yapılarını merkezi planlı bir ekonomiye göre şekillendirmişlerdi (Jelavich, 2006: 368-371). Merkezi planlı ekonomiler eşit gelir dağılımına ve belirlenen hedeflere ulaşmak için tüm üretim ve mübadele süreçlerine dair kararların merkezi otorite tarafından alınmasına dayanır. Rekabetin azlığı kalitesiz ürünlerin yüksek fiyatta üretilmesine yol açıyordu. Devletleştirilenin zorla kabul ettirilmesi de hayvanını ve arazisini devlete kaptıran köylü için tam bir yıkımdı. Arz ve talep mekanizmasına dayanmayan bu sistemlerde kıtlık yaşanmasına da uzun kuyruklar görülmesine de büyümede gerileme yaşanmasına da alışılmıştı (Jelavich: 372). Bu gelişmelerin ardından, Batı Bloku ülkeleri ile Doğu Bloku ülkeleri arasındaki uçurum büyüdü, yaşam kalitesi bakımından Doğu, Batı’nın çok gerisine düştü. Doğu Bloku ülkeleri siyasi olarak ise AB’nin beklentilerinin tersine, demokrasi deneyiminden uzak, temel hak ve özgürlüklere öncelik vermeyen, hukukun üstünlüğünü tanımayan, insan hakları ve azınlıklara saygı anlayışını benimsememiş bir sistemle yönetilmişlerdi.

2.1. Topluluğun ve Merkezi ve Doğu Avrupa Ülkelerinin Entegrasyona Bakışları

Soğuk Savaş sonrası bölgede yükselen milliyetçiliğin ve artan çatışma ortamının Avrupa güvenliğini de tehlikeye soktuğu düşünülürse, bölgeye bir şekilde müdahale edilmesi şarttı. Bu noktada askeri güç olan NATO’nun devreye girmesi bölgenin Transatlantik kurumlarla tanışmasına vesile oldu. Daha sonra, Sovyetler Birliği’nden kalan güç boşluğunun doldurulması gündeme geldi ki bu, Avrupa Topluluğu’nun nüfuz alanını genişletmek için kolladığı bir fırsattı. Bölgede hem siyasi hem ekonomik istikrarın, bir de güvenliğin tesisi; bölünmüş olan Avrupa’yı tekrar bir bütün haline getirmek de topluluğun yeni üyelere kucak açma konusundaki hevesini açıklarken sayılabilecek nedenler arasındadır. Hem böylece, Balkanlar AT’nin gerçekleştirmek istediği ortak dış politika hedefinin de ilk uygulama noktası olabilirdi (Başbaşıoğlu, 2015: 5757).

Merkezi ve Doğu Avrupa Ülkeleri açısından ise bu, geri kalmışlıklarının önüne geçecek, onları Batı Avrupa standartları sayesinde refah düzeylerini artıracak bir fırsat olarak değerlendirildi. Üstelik zamanında husumet besledikleri Batı sayesinde demokratik kurumları ülkelerinde tesis edebilecek ve eski “Komünist”

imajlarından sıyrılabileceklerdi. Gerek NATO'ya üyelik gerekse Avrupa Ekonomik Topluluğu ile bağları kuvvetlendirmek hem ülkelerin kendi içinde ve bölgede siyasi ve ekonomik istikrarın sağlanmasının başlıca koşulu olarak görülüyordu. AET, yeni yatırımların, istihdam artışının, sermaye akışı ve teknoloji transferinin kaynağı; Balkan devletlerinin gelişmişliğinin sağlanmasının yegâne yoluydu (Başbaşıoğlu, 5758). Avro-Atlantik kurumların iş birliğini artırma konusundaki isteği ve bölge ülkelerinin de bu kurumlarla bütünleşme talebi paralellik gösterince prosedür işlemeye başladı.

Soğuk Savaş'ın ardından Avrupa Topluluğu, bağımsızlığını henüz kazanmış olan MDAÜ'lere, merkezi planlı ekonomiden serbest piyasa ekonomisine ve komünist rejimden çoğulcu demokrasiye geçişlerini sağlayabilme konusunda destek olmuştur. Bu amaçla, ilk adım 14-15 Aralık 1990 tarihli Roma Zirvesi'nde atılmıştır. AB Konseyi bu zirvede MDAÜ'lere ilişkin bir mali yardım paketini yürürlüğe koymuştur. Her ne kadar MDAÜ'lerin talepleri bundan fazla olsa da AB haricindeki başka bir güce yönelmenin bölgede daha büyük istikrarsızlıklara yol açabileceği vurgulanarak, AB bu ülkelerle daha yakın olmak istediğini ve aralarındaki işbirliğini artırmaları gerektiğini belirtmiştir. 22 Haziran 1993 tarihlerinde Kopenhag Zirvesi'nde MDAÜ'lerin AB üyeliğine aday olabilecekleri Birlik tarafından resmi kanalla ilk kez dile getirildi. AB üyesi olmak isteyen ülkelerin, gerekli ekonomik ve siyasi koşulları sağlamak şartıyla, üyeliğin öngördüğü yükümlülükleri yerine getirmeleri halinde AB'ye katılabilecekleri ifade edilmiştir. Kopenhag Zirvesi'nde tanımlanan ve ekonomik, siyasi ve Topluluk müktesebatının kabulü ile ilgili koşulların üç ana başlıkta toplandığı "Kopenhag Kriterleri"nin neler olduğu yukarıda izah edilmiştir (Wim Kok, 2003: 20)

2.2. Güneydoğu Avrupa Genişlemesi

1997'de düzenlenen Lüksemburg Zirvesi ve 1999'da düzenlenen Helsinki Zirvesi ile bu son genişleme iki fasıla halinde gerçekleşeceğinin sinyallerini verdi. Aday ülkelerin ikiye ayrılmasında müzakerelere hazır olup olmadıkları esas alınmıştı. Böylece ilk zirvede Polonya, Slovenya, Çek Cumhuriyeti, Estonya Kıbrıs ve Macaristan orta vadede bu kriterleri sağlayabilecek altı ülke olarak belirlendi ve Lüksemburg Zirvesi'nde müzakerelere başlama kararı alındı. Bulgaristan, Letonya, Litvanya, Malta, Romanya ve Slovakya'yla üyelik görüşmelerine geçilmesi kararı ise iki yıl sonra Helsinki Zirvesi'nde alındı. Müzakerelerin ardından, 2004'te bu on iki ülkeden Bulgaristan ve Romanya haricindekiler üyelik statüsüne layık görülürken söz konusu iki ülke ilerleme raporlarında en çok eleştiriyi aldıkları yolsuzlukla mücadele sorunu hallolmadığı için 2007'de tam üye olmuşlardır (Reçber, 2012: 60-61).

Romanya ve Bulgaristan'ın üyeliğiyle AB'nin sınırları Avrupa kıtasının da sonuna dayanmış oldu. Süreçleri baştan beri muhtelif çelişkiler barındıran bu iki ülkenin üyeliklerinin gerçekleşmesinin de gecikmesinin de siyasi sebeplere dayandığı düşünülmektedir. Bu sebeplerden biri MDAÜ'leri bu genişlemeler kapsamında bölmek, bir bütün olarak Birliğe girmelerini sağlamaktır.

Halbuki, Avrupa Komisyonu'nun "Genişleme Sürecinde Kaydedilen İlerlemeye İlişkin Strateji Belgesi Hakkında Not"ta şu ifadeler yer verilmiştir (Ekonomi Bakanlığı, 2004);

"Ekonomik reformlarda veya taahhütlerin yerine getirilmesine yaşanan gecikmeler siyasi düzeyde gönderilecek erken uyarı mektupları ve Konsey'e raporlama yoluyla bildirilecektir. Ciddi sorun yaşanması halinde Antlaşmada yer alacak genel ekonomik, iç pazar ile adalet ve içişleri alanları için saptanacak üç adet korunma (safeguard) hükmü işletilecektir.

Müzakerelerin bitişi ile katılım arasında uzun bir süre bulunduğu ve yerine getirilmesi gereken taahhütlerin çokluğu nedeniyle Komisyon Katılım Antlaşmasının spesifik bir korunma hükmü içermesinden yanadır. Müzakerelerde Bulgaristan tarafından kabul edilmiş bulunan bu hüküm Romanya'ya da teşmil edilebilecektir. Bu kapsamda, Komisyon Katılım Antlaşmasının yürürlüğe girmesinden önce üyelik kriterlerini karşılamada ciddi eksiklik tespit edilmesi halinde üyelik tarihini 1 yıl geciktirmeyi tavsiye edilecektir."

Hazır olmamalarına ve bunun bilinmesine rağmen Bulgaristan ve Romanya'nın resmen üye yapılmaları beraberinde bazı tartışmaları alevlendirmiştir. Bu iki ülkenin AB ülkelerinin gelişmişlik düzeyine göre geri olmalarıyla birlikte demokrasiye geçiş döneminden sonra dahi aşamadıkları iç sorunlar bu tartışmaların bir boyutudur. UNICEF, UNOHCHR ve AGİT-ODIHR raporlarına göre, Bulgaristan'da çoğunluğu Çingene olan çocuklar fuhuşa zorlanmakta, yine çocuk yaşta kişiler uyuşturucu satmakta, üstelik örgütlü çetelere katılmaktadır. Çocuklarda örgütlü suç katılım oranı Romanya'da da yüksektir. Ayrıca, çalışan çocuklar ve sokak çocukları Romanya için büyük sorundur. Yine bunların da ağırlıklı olarak Çingene kökenli çocuklar olduğu bilinmektedir. Üstelik reşit olmayan kız çocuklarının cinsel anlamda sömürülmesi Romanya'nın toplumsal sorunları arasında üst sıralardadır. (Diplomatik Gözlem, 2007).

Şartlar böyleyken Romanya ve Bulgaristan, üyeliğe hazır olup olmadıklarına bakılmaksızın, süreçle beraber ilerleme de kaydedilir anlayışıyla Birliğe kabul edilmişlerdir. Azınlık hakları, demokratik kurumlar, gelir dağılımında adaletsizlik, fırsat eşitsizliği, yolsuzluk, rüşvet, imaj bozukluğu, sosyal sorunlar, sahtecilik ve fakirlik gibi meselelerde sıkıntı yaşamalarına rağmen (zamanla bunların bir kısmında iyileşme görülmüştür) bu sorunların üyeliklerine zeval vermemesi AB'nin "ahde vefa" kuralını Bulgaristan ve Romanya için uyguladığını göstermektedir.

2.2.1. Bulgaristan'ın Üyelik Süreci

Avrupa Birliği ile Bulgaristan'ın ilişkileri kronolojik olarak şöyle ilerlemiştir (Reçber, 61):

AT ve Bulgaristan arasında Mayıs 1990'da işbirliği anlaşması imzalanmıştır.

1 Mart 1993'te imzalanan ortaklık anlaşmasıyla Bulgar iç mevzuatının topluluk mevzuatı ile uyumlaştırılması çalışmaları resmen başlamıştır. Yürürlüğe giriş tarihi 1 Şubat 1995 olan bu ortaklık anlaşmasına göre artık Bulgar sanayi ürünlerine AB pazarında yer açılmış olacaktı. AB'ye ait ürünlerin de Bulgaristan'a ihraç edilebilmesi için konan kısıtlar ise 2002'ye kadar peyderpey kaldırılacaktı.

14 Aralık 1995 Bulgaristan için çok tarihi bir gündür. Nitekim, bu gün Bulgaristan'ın AB'ye resmi olarak üyelik başvurusunda bulunduğu tarihtir. Bu başvuruya mukabil AB Komisyonu görüşü 15 Temmuz 1997'de açıklanmıştır.

Gündem 2000 Belgesinde Bulgaristan'ın adı ikinci dalga adaylar arasında açıklanmıştır.

Müzakerelerin başlama tarihini ise Komisyon, 1999 tarihli raporunda 2000 yılı olarak ilan etmiştir.

Aralık 1999'da gerçekleştirilen Helsinki Zirvesi ise tam üyelik müzakerelerine başlaması kararı alınan zirvedir. Resmi olarak müzakerelerin başlangıç tarihi 15 Şubat 2000'dir.

Kasım 2002'de diğer adaylarla birlikte Bulgaristan'ın tam üyeliğe hazır olabilmeleri için gerekli olan yol haritaları Komisyon tarafından hazırlanmıştır.

5 Kasım 2003 itibarıyla 31 başlıktan 26 tanesinde görüşmeler bitirilmiştir (Tezcan, 2004: 98).

Kriterlerin yerine getirilmesinin ardından 1 Ocak 2007 tarihinden itibaren Bulgaristan bir Avrupa Birliği üyesidir.

Adaylık süresi boyunca Komisyonun hazırladığı ilerleme raporları ışığında değerlendirilecek olan Bulgaristan ve Romanya'nın üye olmalarının ardından hazırlanmış olan raporlar başka bir çalışmanın konusu olabilir.

Bulgaristan için hazırlanan ilerleme raporlarının muhtevası geniş anlamda Kopenhag Kriterlerini oluşturan beklentilerdir. Alt konu başlıkları ise şu şekildedir; kamu yönetimindeki reformlar ve yenilikler, adalet sistemi, hâkim ve savcılarının statüsü, cezaevlerinde şartların iyileştirilmesi ve mahkûmlara kötü muamele, ifade özgürlüğü, yolsuzlukla mücadele, insan kaçakçılığı, çocukların ve engellilerin hakları, fırsat eşitliği ve ayrımcılıkla mücadele, Çingenelere karşı ayrımcı tutumun sona erdirilmesi (Tezcan, 101-102).

2.2.2. Romanya'nın Üyelik Süreci

Romanya ile AB arasında Avrupa anlaşması 8 Şubat 1993 tarihinde imzalanmıştır. Bu anlaşma iki taraf arasında kurumsal ve diplomatik ilişkilerin geliştirilmesine yönelikti ve Romanya ile Birlik arasında bir serbest ticaret bölgesi kurulmasını öngörmekteydi. Anlaşmanın yürürlüğe girişi ise 1 Şubat 1995 tarihinde gerçekleşmiştir.

Romanya AB'ye resmi üyelik için 22 Haziran 1995'te başvurmuştur.

AB Komisyonu da buna istinaden görüşünü 15 Temmuz 1997'de açıklamıştır.

Tıpkı Bulgaristan gibi Romanya ile de Aralık 1999 Helsinki Zirvesi'nde müzakerelerin başlatılma kararı alınmıştır.

Görüşmeler 15 Şubat 2000'de başlamıştır ve 31 başlıktan 20 tanesi ile görüşmeler geçici olarak 5 Kasım 2003'te kapanmıştır (European Commission, 2015).

2002 Kopenhag Zirvesi'nde iki ülkenin de 2007 yılı itibarıyla tam üyeliğe kabul edileceklerini öngören bir perspektif çizildi ve Romanya 1 Ocak 2007 tarihi itibarıyla Avrupa Birliği üyesi oldu.

2.3. Bulgaristan ve Romanya'nın İlerleme Raporu Değerlendirmeleri

Süreç teknik olarak yukarıda bahsedildiği şekilde ilerlerken, ülkenin entegrasyon yolunda harcadığı çabayı ve kat ettiği mesafeyi gözlemek amacıyla Komisyon bir yandan İlerleme Raporları yayınlamıştır. Çalışmanın devamında, Bulgaristan ve Romanya için aday oldukları dönemde hazırlanmış ilerleme raporları yolsuzlukla mücadele, azınlık ve insan hakları, ekonomik gelişmeler başlıkları altında özetlenmiştir. Son olarak Schengen bölgesine dahil edilmemeleri meselesi ele alınmıştır.

2.3.1. Yolsuzlukla Mücadele

Yolsuzluk kelime anlamı olarak olumsuz bir davranış örneği olmakla beraber kanun ihlali, usulsüzlük, kültürel geri kalmışlık olarak tanımlanır. Dünya Bankası'na göre kamu görevinin özel çıkar sağlamak amacıyla kötüye kullanılması anlamına gelirken BM için bu kötüye kullanımın zimmet, rüşvet, kayırmacılık gibi yollarla sağlanmasıdır. Sosyolojik anlamda ise yolsuzluk, neticesinde karşılaşılacak olan negatif sonuçlar bir kenara bırakılırsa toplumsal bir soruna çözümlü gibi algılanır. Örneğin, çalışmanın konusu olan ülkelerdeki halklar yolsuzluğu, demokrasiye geçişte karşılaştıkları zorluklarla baş edebilmek için kullanmışlardır. Günümüzde ise yolsuzluk, Güneydoğu Avrupa ülkeleri göz önüne alındığında pazar ekonomisine geçişle görülmeye başlanan ve artan adaletsizlik, eşitsizlik, yeni sınıf oluşumu gibi bütün olumsuz etkilere işaret etmektedir (Giannakopoulos, 2010: 3).

Transparency International'ın yıllık olarak yayınladığı yolsuzluk algılama endeksine göre, yolsuzluk sıralamasında başı çeken üç Avrupa Birliği ülkesi Yunanistan, Bulgaristan ve Romanya'dadır. Örneğin, Bulgaristan'ın bu endekse göre aldığı puan, AB üyesi olmadan önce 4.0 iken AB'ye üye olduktan sonra 3.3'e düşmüştür. Bu endeksin 2011 verilerine göre Bulgaristan dünya sıralamasında 86, Romanya ise 75. sıradadır. Bir sonraki yıl Bulgaristan 75. Sırada, Romanya 66. sıradadır. Fakat genelde durumlarında pek değişiklik gözlenmeyen bu iki ülke 2014 verilerine göre 69. sırayı paylaşmışlardır (Transparency Agency, 2011, 2012, 2014). Diğer bir deyişle Avrupa Birliği üyesi olmak için harcanan onca çabaya rağmen bu ülkelerde yolsuzluk azalmamıştır.

1998 İlerleme Raporu verilerine göre Bulgaristan'ın yolsuzlukla mücadele ve adli reformda sürekli çabaya gerek olsa da siyasi kriterleri karşıladığı ifade edilmiştir (European Commission, 1998). Benzer ifadeler Romanya için de geçerli olup yolsuzlukla mücadelenin daha da güçlendirilmesi salık verilmiştir.

Bulgaristan için hazırlanan 1999 İlerleme Raporunda, yolsuzluğun ciddi bir sorun teşkil etmeye devam ettiği, yolsuzlukla mücadelede ve yargı sisteminin işleyişinin geliştirilmesi için daha fazla çaba sarf edilmesi gerektiği vurgulanmıştır (European Commission, 1999a). Aynı yıl Romanya İlerleme Raporunda ise mali kontrol ve çevre gibi konularda idarenin biraz daha çaba sarf etmesi gerektiği, Romanya'nın müktesebatın aktarım ve uygulama adımlarını hızlandırması gerektiği, fon yokluğu ve zayıf idari kapasitenin sıkıntı yarattığı ifade edilmiştir (European Commission, 1999b).

2000 yılındaki ilerleme raporları da kendinden öncekilerle aynı minvalde olup her iki ülkenin de Kopenhag Kriterleri'ni yerine getirmeye devam ettikleri, her ikisinde de yolsuzluğun hala sorun olmaya devam ettiği belirtilmiştir. Farklı olarak Romanya için demokratik kurumlarının iyi yapılandığı fakat karar alma sürecinin zayıf olduğu ifade edilmiştir. Yolsuzluk seviyesinin azaltılmasında ve yargı işleyişi ile ilgili ufak da olsa gelişmenin gözlemlendiğine yer verilen raporda Romanya'nın kanunlarda yaptığı reformlar da takdir görmüştür (European Commission, 2000).

2001 İlerleme Raporu'nda Bulgaristan'da da Romanya'da da rüşvetin önemli ve devam eden bir sorun olduğuna değinilmiştir. Gerekli tedbirlerin alınmaması halinde Avrupa Birliği'nin olmazsa olmazı olan hukukun üstünlüğü ve demokrasinin tesisi maddelerine sekte vurulacağı belirtilerek aday ülkeler uyarılmıştır (European Commission, 2001).

Yolsuzlukla ilgili Bulgaristan'ın ilerleme kaydettiğini belirten ilk rapor 2002 İlerleme Raporudur. Yargı reformu ve kaçakçılık, yolsuzluk ve organize suçla karşı mücadelede atılan adımlar takdir kazanmıştır (European Commission, 2002a). Romanya İlerleme Raporunda da benzer bir şekilde yargı reformu beğeni kazanmış, polisin sivilleştirilmesi kararı önemli bir adım sayılmıştır (European Commission, 2002b).

2004 yılında yolsuzlukla mücadele adına Bulgaristan Yüksek Yargı Konseyi yargıda yolsuzlukla mücadele için bir strateji belirledi. Avrupa Konseyi'nin Yolsuzluğa Karşı Ceza Hukuku Sözleşmesine Ek Protokol'ü ve Yolsuzluğa Karşı BM Sözleşmesini imzalayan Bulgaristan'ın atmış olduğu bu somut adımlar 2004 İlerleme Raporuna yansımış fakat Bulgaristan'ın yolsuzlukla ve rüşvetle mücadele yeterli takdir kazanmasına yetmemiştir. Rüşvet ve yolsuzluğun özellikle eğitim ve sağlık gibi çok hayati iki alanda rahatsız edici boyutlara ulaşması Komisyon raporunun en dikkat çeken ayrıntısıdır (European Stability Initiative, 2004). 2004

İlerleme Raporu incelendiğinde Romanya ile ilgili iç açıcı yorumlar kaydedilmediği görülür. Yolsuzlukta azalmanın olmadığı, toplumu tüm boyutlarıyla etkileyen ciddi bir sorun olmaya devam ettiği ifade edilmiş. Üst düzey yolsuzluklardaki kovuşturmalar da yetersiz bulunmuştur (European Commission, 2004).

Bulgaristan hakkında yayınlanan 2006 İzleme Raporunda yolsuzlukla mücadelede atılan adımlar sayıldıktan ve düzenlemeler takdir edildikten sonra son değerlendirme cümlesi aynen şöyle kurulmuştur “Genel olarak yolsuzlukla mücadelede belirli ilerleme kaydedildi. Bulgaristan’ın yolsuzlukla mücadele, özellikle de üst-düzye yolsuzlukla ilgili mücadelesinin sonuçları hakkında net kanıt sunması gerekiyor.” (European Commission, 2006a). Adaylığının başından beri yolsuzlukla mücadelede kat ettiği yol, iç hukukunda yaptığı düzenlemelerle 2006 İzleme Raporunda beğeni kazanan Romanya bu çabasını hem güçlendirmesi hem de sağlam bir şekilde ilerletmesi yönünde uyarılmıştır. Rapor, özellikle üst-düzye yolsuzluklarla mücadelede asla geri adım atılmamasını, denetim mekanizmalarını hazır tutarak sürekli bir şekilde kurum ve bireylerin izlenmesini tavsiye etmiştir (European Commission, 2006b).

2006 yılında yayınlanan İlerleme Raporları her iki ülkenin de tam üyelik öncesi yayınlanmış son raporlarıdır ve görülüyor ki, yolsuzlukla mücadele başlığı her ikisi için de tam anlamıyla kapanmamadan, Komisyon’un beklentileri tatmin edilmeden üyelik gerçeklemiştir.

2.3.2. Azınlık ve İnsan Hakları

Komünizmin yıkılmasının ardından yaşanan geçiş döneminde, Romanya azınlıklara siyasi temsil hakkı vermiştir. Böylelikle azınlıklar, demokratik yolları kullanmayı da haklarını aramayı da öğrenmeye başlamışlardır. AB ile entegrasyon süreci Romanya’da olumlu bir gelişmeye sebep olmuştur. Bu gelişme etnik Macar azınlıklar meselesinde yıkıcı milliyetçiliğin önünün kesilmesidir. Demokrasiye geçiş sürecinde ülke içindeki istikrar ve AB üyeliğinin nihayete erdirilmesi hedeflerinin etnik gruplar arasındaki uyumun muhafaza edilmesine bağlı olduğu sürekli vurgulanmıştır. Geçiş döneminde, özellikle 1996’ya kadar, Romanya’da milliyetçiliğin güçlendiği ve Macar azınlığın haklarını –görece- sınırlayan bazı yasal düzenlemelerin yapıldığı bir süreç yaşanmıştır. 2000 ve 2004 yıllarındaki seçimlerde etnik Macar azınlığın temsilcileri olan siyasiler ile Romenlerin temsilcisi olan siyasiler arasında yaşanan işbirliği, Romen aşırı milliyetçiliğinin palazlanıp Romanya’nın demokratik gelişimine bir engel teşkil etmesini de AB ile bütünleşme sürecinin sekteye uğramasını da önlemiştir. (Ağır, 2012: 144-145).

Komünizm sonrası Bulgaristan’daki azınlıkların durumuna bakacak olursak, asimilasyon döneminde büyük baskıya maruz kalmış olan ve isimleri zorla değiştirilen Türk-Müslüman azınlığa anadilde konuşma serbestliği ve kendi isimlerini kullanabilme hakları geri verilmiştir. 1993’te çoğunluğu Türklerden oluşan Haklar ve Özgürlükler Partisi (HÖH) siyaset sahnesinde yerini almıştır. Bulgarlar anayasalarında Türkleri hala “azınlık” olarak tanımlamasalar da HÖH’ün varlığı Bulgaristan’ın AB’den olumlu puan almasına sebep olmuştur. Demokrasiye geçişle beraber din ve basın alanında da eski günlerin yasakçı zihniyetinden kurtulan Bulgaristan’da camiler, mescitler açık olup azınlıkların ibadetlerine bir kısıtlama getirilmesi söz konusu değildir. Bunlar da AB nezdinde göz dolduran gelişmelerdir ve Bulgaristan’ı üyeliğe taşıyan birkaç olumlu sayılabilecek gelişmeden bir tanesidir. Ne var ki, sosyal ve ekonomik anlamda aynı eşitlik ve serbestliğin sürdüğü söylenemez. AB fonlarından ve yatırımlarından Türklerin meskün olduğu bölgelerin mahrum tutulduğu veya daha az yararlandırıldığı bir gerçektir. Maddi ve sosyal gelişmişlik anlamında ayrımcılığa uğrayan bu yöreler gerçekten de geri kalmış durumdadırlar.

Bulgaristan’da Türkler haricinde Pomak ve Çingene azınlığın varlığı da yadsınamaz. İlerleme raporlarındaki en büyük eleştiri Roman halka uygulanan ayrımcılığa, ötekileştirmeye, durumlarının iyileştirilmesi konusunda bir atılımda bulunulmamasına gelmektedir. Bu noktada yine Bulgaristan ile Romanya benzeşmektedirler. Her ikisinde de Çingeneler haricindeki azınlığın durumundan memnun olan AB, 1998’den itibaren tüm ilerleme raporlarında Çingenelerin durumunun iyileştirilmesinde bir gelişme olmadığını ve sosyal hayatın her alanında bu gruba uygulanan ayrımcılığın devam ettiğini belirtmiştir. Çingene toplumundaki yüksek yoksulluk düzeyi, okuma yazma bilmeme, işsizlik oranına dikkat çeken raporlar bu konularda her iki ülkenin de daha fazla çaba sarf etmesi gerektiğini defaatle vurgulamıştır.

1999 İlerleme Raporunda Romanya’ya dair ilgi çekici bir nokta vardır. Her ne kadar Kopenhag Kriterlerini yerine getirmede yeterli bulunsa da Romanya’nın çocuk bakımı ve çocukların korunması gibi konulara daha fazla eğilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Bu mesele ile ilgili devlet kurumlarının varlığı ve işletilmesi önemli bir husus olarak kayıtlara geçmiştir. Çocuk haklarının gözetilmesinin ve onların yaşam koşullarının iyileştirilmesinin altı çizilmiştir. (European Commission, 1999b)

Bazı ufak gelişmeler 2001 yılındaki raporlara yansımıştır. Buna göre Bulgaristan'ın Çingene toplumuna karşı ayrımcılığın ortadan kaldırılmasına ilişkin Sivil Toplum Örgütü Projeleri başlatması, Romanya'nın da Çingenelerin durumunu geliştirmek için ulusal strateji belirlemesi olumlu karşılanmıştır. Lakin, iki ülke hakkında bu girişimlerin kağıt üzerinde kalacağı endişesine yer veren raporlarda Çingenelerin kültür ve kimliklerinin korunmasına dair girişimler göz ardı edilmese de bunların uygulamada başarıya ulaşması konusundaki ısrar ve eleştiriler Bulgaristan ve Romanya'nın üye oldukları tarihe kadar devam etmiştir. (European Commission, 2001a, 2001b)

2001 raporunda Romanya için problem olarak ele alınan bir konu da hukukun üstünlüğü ve demokratikleşme ilkeleri ile uyumsuzluk gösteren polis statüsü meselesidir. Raporda, polisin ordudan ayrışıp kamu çalışanı statüsü alması beklenirken bunun hâlâ gerçekleşmediği belirtilmiştir. Polisin kötü muamelesi ile ilgili insan hakları derneklerine başvuruların devam ettiği rapora eklenmiştir ve Romanya gereken tedbirlerin bir an önce alınması yönünde uyarılmıştır. (European Commission, 2001b)

2002 İlerleme Raporunda Bulgaristan'ın, Çingenelerin yaşam koşullarının iyileştirilmesi yönündeki çabaları yetersiz bulunmuş ve bu konu yine bir sorun olarak ele alınmıştır. Üstelik bu grup ile Bulgar halkın arasında artmakta olan gerginliğe dikkat çekilmiştir. Türk azınlığın ise sosyo-ekonomik olarak geri kalmışlığına ve ekonomik yönden gelişmemiş bölgelerde meskûn olmalarına dikkat çekilmiştir. Bu grubun entegrasyonunun sağlanması yönünde önceki raporlardakine benzer uyarılarda bulunulmuştur. Rapora yansıyan olumlu bir gelişme ise Eğitim ve Bilim Bakanlığı'nın Nisan 2002'de "Azınlık Gruplarındaki çocuk ve okul çağı çocukların eğitimi için Danışmanlık Konseyi" kurmuş olmasıdır. Bu konsey, azınlık halkların çocuklarının entegrasyonu için eğitim projeleri hazırlamaktan mesuldür. (European Commission, 2002a)

Romanya'nın 2002 İlerleme Raporu'nda azınlık dillerine dair olumlu bir gelişme ele alınmıştır. Raporda ana dillerinde eğitim gören öğrenci sayısında ve eğitim veren birimlerde artış olduğu saptanmıştır. Bununla beraber, Roman azınlığa karşı sergilenen ayrımcılık devam ettiği için aynı rapor Romanya'yı eleştirmiştir. (European Commission, 2002b)

Reformlar bağlamında incelendiğinde, Bulgaristan'ın Kopenhag Kriterlerine uyum sağlamak adına attığı kayda değer adımlardan biri 1 Eylül 1999'da yürürlüğe giren Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşmesidir. Ne var ki, Avrupa Birliği'nin en az bu sözleşme kadar önem verdiği Avrupa Bölgesel veya Azınlık Diller Şartı Bulgaristan tarafından hâlâ imzalanmamıştır (Council of Europe, 2017). Bu da Bulgaristan'ın, devletin bütünlüğüne hâle geleceği tedirginliğini hâlâ aşamadığını ve gerekli düzenlemeleri yaparken tereddütleri olduğunu göstermektedir. Bunların haricinde, içerik itibarıyla her tür ırk, din, inanç, etnik köken, yaş ve cinsiyet ayrımcılığının elimine edilmesini amaçlayan Irksal Eşitlik Yönergesi ve Çalışma Eşitlik Yönergesi'nin Bulgaristan hukukunda yer alabilmesi için 16 Eylül 2003'te iç hukukta düzenleme yapılmıştır (European Commission, 2005).

Bulgaristan için hazırlanan 2004 İlerleme Raporunda insan kaçakçılığının, hapisane koşullarının yetersizliğinin, mahkûmlara kötü muamelenin, engelli vatandaşlarının durumlarının iyileştirilmemiş olmasının, ayrımcılığın devam eden sorunlar olduğu ifade edilmiştir (European Stability Initiative, 2004). 2004 İlerleme Raporu Romanya'nın insan haklarına saygı duyduğunu ve bu konuda yaptığı çalışmaların takdir gördüğünü beyan eder bir belgedir. Romanya'nın, Temel İnsan Hakları Sözleşmelerini onaylamasına rağmen hâlâ ayrımcılığı yasaklayan Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine Ek 12 No'lu Ek Protokolü imzalamadığına dikkat çekilmiştir. Bunun yanında, insan kaçakçılığı ve istismarında artış gözlenmiştir. Romanya'dan bu konuda kurumlar arası işbirliğini artırması ve daha güvenilir istatistik veriler sunması talep edilmiştir. (European Commission, 2004).

2006 yılına ait İzleme Raporu Bulgaristan'ın insan kaçakçılığında hem bir transit ülke hem de bir nihai varış noktası olmaya devam ettiğinin altını çiziyor. Ayrıca rapor, tutuklulara kötü muamelenin azalsa dahi devam ettiğine, zihinsel ve bedensel engellilerin toplumla entegre olmalarının çok yavaş ilerlediğine yer veriyor. Çingene çocuklarının okula devamlılığının sağlanması amacıyla 10 yıllık plan hazırlanmasına rağmen Çingene halkının durumunun istenen hedefin çok uzağında olduğunu belirtiyor. (European Commission, 2006a). İç hukukunda yaptığı düzenlemelerle, tüm bu başlıklara dair ilerleme kaydetmiş olan Bulgaristan yine de tam üyelik öncesi eleştiri almaktan kurtulamamıştır. Romanya da aynı yıl benzer yorumlar almıştır. Rapora göre Romanya'da insan kaçakçılığı ile mücadelede ciddi ilerlemeler kaydedilse de bu sorun tamamıyla çözüme kavuşmamıştır. Raporda hapisane sisteminin yapısı değiştirilmeden kaldığına, bazı hapisanelerin kalabalık, kötü sağlık ve yaşam koşullarından mustarip olduğuna dikkat çekilmiştir. Azınlık hakları ile ilgili olarak ise Rapor, Çingene azınlığa muamele ve bu grubun haklarının iyileştirilmesi yönünde olumlu gelişmeler

olduğundan bahsetmekle beraber bu konudaki çabaların devam edilmesini tavsiye etmektedir. (European Commission, 2006b)

2.3.3. Ekonomik Gelişmeler

Bulgaristan ve Romanya ekonomik açıdan bakıldığında AB'nin en fakir iki ülkesi konumundadır (Eurostat, 2017). Üyelik öncesi için şu söylenebilir ki, her iki ülkenin de Avrupa Birliği ile ekonomik entegrasyonları yavaş fakat istikrarlı bir şekilde devam etmiştir. Üye olmadan önce iki ülkeye de yabancı doğrudan yatırım yapılmıştır ama oran olarak bunlar, diğer Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin oldukça gerisinde yapılan yatırımlardır. Burada ilgi çekici olan, yabancı doğrudan yatırımlardaki artışın diğerleri gibi adaylık sürecinde değil de üyelik sonrasında gerçekleşmesidir. (Eren, 2009: 223). Aşağıdaki tablo Bulgaristan ve Romanya'ya adaylıkları sürecinde yapılan YDY'daki istikrarlı artışı göstermektedir.

Tablo 1: Yabancı Doğrudan Yatırım Miktarı (Milyar \$)

Ülkeler/yıllar	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Bulgaristan	818	1001	812	904	2096	3072	4098	7874	13875
Romanya	1041	1037	1157	1144	1844	6443	6498	11006	10103

Kaynak: (World Bank, 2017)

Bu artış aynı zamanda iki ülkenin de sahip oldukları pazar potansiyelini ve o potansiyeli kullanmak isteyen dış ülkelerdeki artışın da göstergesidir. Bu yatırımların yapılması ekonomik olduğu kadar siyasi istikrara da bağlıdır. Ülkeler güven ortamını tesis etmiş, yaptıkları reformlarla göz doldurmuş olacaklar ki yatırımcıyı kendilerine çekebilmişler.

Tablo 2: GSMH Büyüme Oranları, % Değerler

Ülkeler/yıllar	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Bulgaristan	-5.61	5.011	4.248	6.018	5.078	6.556	7.236	6.753	7.675
Romanya	-0.402	2.395	5.592	5.184	5.524	8.359	4.172	8.056	6.864

Kaynak: (World Bank, 2017)

Tabloda verilen büyüme oranlarına bakıldığında, Bulgaristan ekonomisi, üyelik döneminde Avrupa Birliği ile bütünleşme sürecinin kârı sayılan fonlar ve mali yardımlar ile epey gelişme göstermiştir. Piyasa ekonomisine gün geçtikçe adapte olmuş, istikrarlı bir ekonomik yapıya sahip olan Bulgaristan yaptığı reformlarla da AB Komisyonu'nun takdirini kazanmıştır. Fakat yine de tüm bunlar Bulgar ekonomisinin Birlik içindeki piyasa koşullarıyla yarışmakta zorlanacağı fikrini değiştirmeye yetmemiştir. 2003 İlerleme Raporunda AB içindeki rekabet baskısına karşı mücadele edebilmesi için Bulgaristan'a bir an önce yaptığı reformları uygulaması salık verilmiştir (European Commission, 2003a). Bir nevi ekonomik kriterlere uygun olabilmenin yolunun hukuki ve idari sistemin etkinliğini artırmasına bağlı olduğu vurgulanmıştır. Benzer cümleler Romanya'ya ait ilerleme raporunda da geçmektedir. Bulgaristan'dan farklı olarak Romanya mali politika ve ücret politikasında dikkatli olması hususunda uyarılmıştır. Raporda, mali yükümlülüklerine riayet etmesi yönünde; enerji, maden ve taşımacılık gibi sektörlerde ise yeniden yapılandırmaya gidilmesi yönünde tavsiyelerde bulunulmuştur (European Commission, 2003b).

2004 İlerleme Raporunda Bulgaristan'da işleyen bir piyasa ekonomisi olduğu sonucuna varılmıştır ve yapmakta olduğu reformların onu Birlik içerisindeki rekabet ortamıyla baş edebilecek bir pozisyona taşıyacağı öngörülmüştür. Önemli başarılarla rağmen özelleştirmenin ise hâlâ tamamlanamadığı beyan edilmiştir (European Commission, 2004a).

Tablo 3: İthalat ve İhracatın Gelişimi (milyar \$)

İthalat									
	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Bulgaristan	6.561	7.669	8.575	8.752	12.085	16.838	20.608	26.235	35.243
Romanya	11.199	13.835	16.164	18.305	24.390	33.150	34.193	45.304	67.973
İhracat									
	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Bulgaristan	5.794	6.999	7.247	7.542	10.024	13.941	16.158	20.390	26.298
Romanya	9.687	11.905	13.074	15.703	19.923	26.220	24.119	30.270	43.162

Kaynak: (World Bank, 2017)

Yukarıdaki tabloya göre, Romanya ve Bulgaristan üyelikleri süresince ihracatlarını hızlı bir şekilde arttırmıştır. Şekilsel olarak AB bütünleşme sürecinin Bulgaristan ve Romanya'ya yararları tablolar ile desteklenmektedir. Gerek büyüme oranları gerek ülkeye gelen yabancı yatırımların artması gerekse gelişim gösteren ithalat ve ihracat oranları, hepsi bu iki ülkenin maddi olarak çitayı yukarılara taşıdığına göstergesi. Ne var ki, bu göstergeler AB ile ilişkileri karşılıklı olan bu iki ülkenin, AB tarafından kendilerine sağlanan olanakların semereleridir. Karşılığında bu iki aday ülkeden üzerlerine düşen ödevleri yerine getirmeleri beklenmiştir. Diğer bir deyişle, AB'den aday iki ülkeye sağlanan maddi ve manevi faydanın sonuçları elimize sayısal veriler olarak ulaşırken ilişkideki dengenin sağlanması için Bulgaristan ve Romanya'nın da kendilerinden bekleneni Birliğe vermeleri gerekirdi.

Ekonomik kriterlerin karşılanması noktasında her iki ülkenin de yeterli olgunluğa yaklaştığını söyleyen ilerleme raporları bu iki ülkenin üstesinden bir türlü gelemedikleri yolsuzluk sorununu da görmezden gelmemiştir. Raporlarda sıkça bu konunun çözüme kavuşmadığının üstünde durulmuştur. Tam üye olmalarından önce hazırlanana son İlerleme Raporları, Bulgaristan ve Romanya için benzer saptamalarda bulunarak iki ülkede de işleyen bir piyasa ekonomisinin var olduğunu, makroekonomik istikrarı ve gelişmiş yapısal reformları geniş ölçüde başarabildiklerini beyan etmiştir. Maliye, ücret ve para politikalarının uyumlaştırılması; kurumsal finansal disiplin ve vergi uyumluluğunun geliştirilmesi; enerji, maden ve taşımacılık sektörlerindeki yapılanma takdir görmelerini sağlamış gelişmelerdir. Bu göz dolduran çalışmalara mukabil kamu harcamaları reformunun geliştirilmesi, vergi gelirlerinin güçlendirilmesi, yapısal reformların derinleştirilmesi ve özelleştirme programının uygulanmasında daha çok ilerleme kaydedilmesi salık verilmiştir. Kopenhag Kriterlerinin ekonomik beklentilerinin ancak bu eksiklikler giderildiğinde tam anlamıyla sağlanabileceği vurgulanmıştır. (European Commission, 2006a, 2006b).

2.3.4. Schengen Bölgesine Dahil Edilmeme

Günümüzde 26 Avrupa ülkesinin topraklarını kapsayan Schengen Bölgesi'nin temelleri 1985 yılında imzalanan Schengen Anlaşması ile atılmıştır. Bu anlaşma ile bahsi geçen ülkeler arasında sınır uygulaması olmaksızın, tek bir devletin içinde hareket ediyormuşçasına dolaşım serbestisi vardır. Schengen Bölgesi'ne dahil olmak isteyen bir ülkenin izleyeceği prosedüre göre Schengen Bölgesi'nde yer alan AB Konseyi üyesi devletler üye olmak isteyen devletle ilgili AB Parlamentosu'na danışılır. Buradan çıkan kararın ardından oybirliği ile ilgili ülkenin üyeliği neticeye bağlanır (European Commission, 2015).

Komisyon görüşüne göre Bulgaristan ve Romanya'nın Schengen Kriterlerini yerine getirmeleri konusunda yeterli bulunmaları ile bu iki ülkenin henüz sisteme dahil edilmemesi kafalarda soru işareti uyandırmaktadır. Sisteme dahil olabilme şartları arasından her iki ülkenin de geçer not aldığı başlıklar; kişisel verilerin korunması, polis ve gümrük işbirliğinin tesisi ve sınır kontrolünün etkili bir şekilde yapılması olarak sıralanabilir. Yerine getirilemeyen veya yetersiz görülen başlıklar ise şunlardır; yolsuzluk ve organize suçlarla mücadele. Bu kriterlerin tamamlanamaması veya saptanan eksiklikler bu iki ülkenin Schengen'e kabul edilmelerinin önündeki en büyük engellerdir.

Artık ülkeleri birbirinden ayıran somut sınırlar ortadan kalktığı için sisteme dahil olan her üye devletten polisiye işbirliği beklenmektedir. Güvenlik zafiyetinin oluşmaması için Schengen Bilgi Sisteminde, yasadışı göçmenler, kayıp şahıslar, aranan şahıslar, çalıntı araçlar, suç işlediğinden şüphe edilen kişiler, ülkeye girişi ya da kalması uygun görülmeyen üçüncü taraf ülke vatandaşlarına ait bilgiler bulunmaktadır. Bu birliğe dahil olmak isteyen ülkeler hakkında karar verecek olan hâlihazırdaki üye ülkelerin gözünde yeni adayın sergileyeceği performans, güvenlik konusundaki ihtiyatlılığına bağlıdır. Fransa, Almanya, Hollanda, Belçika ve

İtalya'nın Schengen Bilgi Sisteminde kayıtlı ve kişisel sayılabilecek bilgilerin Bulgaristan'daki yasadışı örgütlerin eline geçmesinden yana çekinceleri vardır. Yeni üyelerin sisteme dahil edilmesi, tavsiyelere uyup yukarıda adı geçen ülkelerin şüphelerini ve çekincelerini gidermelerine bağlıdır. (Özler, 2011)

Bu durumla alakalı gelişmeler ilerleme raporlarına yansımıştır. Örneğin, 2001, 2004, 2006 raporlarında Bulgaristan'ın ve Romanya'nın insan kaçakçılığı için transit geçiş ülkesi oldukları ifade edilmiştir. Raporlarda, Romanya'nın sınır ötesi organize suçlarla savaşmak için aldığı tedbirlere yer verilmişse de yetersiz bulunmuştur. (European Commission, 2001b)

Bulgaristan ve Romanya Schengen'e dahil olabilmek için 2011 Haziranında AB Parlamentosu'na başvurmuşlardır. Ne var ki, Hollanda'nın itirazı oybirliği mekanizması ile hareket eden Kurul'un kararının olumlu yönde çıkmasını engellemiştir. Bunun sebebi her iki ülkede de halledilememiş olan yolsuzlukla mücadele ve organize suçlarla mücadelesinde tedbirlerindeki eksikliklerdir. En büyük kaygının ise doğu sınırından gelen yasadışı göçmenlere dair olduğu ifade edilmiştir (Özler, 2011). Bu noktada, üye ülkeler sınır güvenliğini Bulgaristan ve Romanya'ya emanet edemeyecek kadar önemli bir mesele olarak görmektedirler denebilir. Ya da, sınır güvenliğini Bulgaristan ve Romanya'ya emanet edemeyecek kadar bu iki ülkeye güvenmedikleri söylenebilir.

Güncel durum şudur ki, Bulgaristan ve Romanya vatandaşları 1 Ocak 2014 tarihinden beri Schengen Bölgesinde tam serbest dolaşım hakkına sahiptir. Schengen alanına tam anlamıyla dahil olamamaları da bu ülke vatandaşlarının serbest dolaşım hakkının yanı sıra çalışma hakkı da vardır. Sadece diğer Schengen üyesi ülke vatandaşları gibi bu hak sınırsız değildir. 3 ayın sonunda kendi ülkelerine giriş çıkış yapmak zorundadırlar.

Sonuç

Gerek adaylığı gerekse üyeliği döneminde pek çok kriterden sınıfı geçmiş olan Bulgaristan AB çatısı altında geçen bunca yıl içinde hâlâ pek çok vatandaşının yaşam standardını istenen düzeye getirememiştir. Yüksek meblağlarda AB yardımı alan ve fonlardan yararlanan Bulgaristan yukarıda belirtildiği gibi hâlâ Romanya ile beraber Birliğin en fakir ülkesi konumundadır. Bulgar halkı hem istikrarı kuracak olması hem de demokrasi yönünden ilerlemeleri için çekici bir güç olarak gördükleri Avrupa'ya güven duymaktadır. Birlik ile bütünleşmelerini de kendi kurumlarının iyileşmesi ve ahlaki yönden Avrupa standartlarını yakalayacakları inancıyla hep desteklediler. Entegrasyonla birlikte halkta, sahip oldukları haklarla ilgili bilincin arttığı gözlenmiştir. Artık daha talepkâr; hak ve adalet konularında daha hassas; reformları isteyen ve destekleyen, üstelik sürecin her aşamasını takip eden bir Bulgar halkı var. Komünizm döneminde azınlıklara yaşatılan sıkıntıların bir özrü mahiyetinde, haklarının geri verilmesi devletin de demokratikleşme gayesi taşıdığı bir göstergesiydi. Bu minvalde Avrupa Birliği nazarında en takdir gördüğü konu da Türk azınlıklara siyasi alanda sağladığı imkanlardı. Ne var ki, tüm bunlar tek başına bir aday ülkenin Avrupa Birliği'ne entegrasyonu için yeterli olabilecek başarılar değildir. Yolsuzlukla mücadele, rüşvet, Roman azınlığın durumu gibi konulardaki eksiklikler halledilememiş olarak kaldı ve bu eksiklik tam üyelikte önlerine bir engel olarak çıkmadı.

Benzer yargılara Romanya için de varılabilir. Eksik yanları hemen hemen Bulgaristan'la aynı olan Romanya'nın da göz doldurduğu alanlar vardır. Çevre, kamu yönetimi, tarım, hukuki reformlar ve emek piyasası serbestliği gibi konularda AB Komisyonu Romanya'yı yeterli bulmuştur. Bu süreçte ekonomik yardımlardan ve fonlardan yararlanan Romanya sadece bunları kazanım olarak görmeyip sisteme entegre olmanın da kendi yararına olduğunu düşünmüştür. Ne var ki, yolsuzlukla mücadele, rüşvet ve Roman azınlığın durumunun iyileştirilememesi Romanya'nın AB düzenlemelerine riayet etmediğinin ve AB değerlerini içselleştiremediğinin göstergesidir.

İki ülke için de varılacak sonuç; Avrupa Birliği aday ülkelerin eksiklerini saptayıp tavsiyelerde bulunduğu raporları düzenli olarak yayınlasa da, yani yetersizliklerin farkında olsa da tam üyeliğe onay vermiştir. Bulgaristan ve Romanya'nın Schengen alanına dahil edilmemesi de bu eksikliklerin devam ettiğinin bir göstergesidir. Bir anlamda AB-25 ülkeleri Bulgaristan ve Romanya'yı Birliğe dahil edecek kadar kendilerinden görüp bu iki ülkeye kriterleri sağlamada eksikleri olmasına göz yummuşlarken sınırlarını emanet edemeyecek kadar güvenememişlerdir.

Kaynakça

- Ağır, Bülent Sarper. (2012). Romanya'nın Avrupa Birliği Bütünleşme Sürecinde Romen Milliyetçiliği ve Etnik Macar Azınlığın Konumu. *Uluslararası Hukuk ve Politika*, cilt 8, (Sayı: 30), ss. 125-148
- Bağbaşıoğlu, Arif. (2015). Öteki ile Bütünleşme Çabaları: Avrupa Birliği'nin Batı Balkanlara Yönelik İş Birliği Faaliyetleri. *Yeni Türkiye, Rumeli-Balkanlar Özel Sayısı*, cilt 5, (sayı: 70), ss. 5749-5760
- Börzel, Tanja A. (2003) Shaping and Taking EU Policies: Member States Responses to Europeanization, *Queen's Papers on Europeanization*, Belfast: Queens University.
- Crampton, Richard J. (2006). İkinci Dünya Savaşı'ndan Sonra Balkanlar. İstanbul: Yayın Odası.
- Dinan, Desmond ve Camhis, Marios. (2004). "The Common Agricultural Policy and Cohesion", Maria Green Cowles ve Desmond Dinan (ed.). *Developments in the European Union (119-139)*. New York: Palgrave Macmillan.
- Eren, Mesut. (2009). "Romanya ile Bulgaristan'ın AB'ye Ekonomik Entegrasyonu". 2. Uluslararası Balkanlar Kongresi: Balkanlar'da Sosyoekonomik İşbirliği ve Kalkınma, Nisan 2009, Tekirdağ. ss. 215-224
- European Commission. (2005). Equality and Non-Discrimination Annual Report 2005. Directorate-General for Employment, Social Affairs and Equal Opportunities, Unit D. 3.
- Featherstone, Kevin. (2003). "Introduction: In the Name of "Europe". Kevin Featherstone, Claudio M. Radaelli. *The Politics Of Europeanization*. Oxford, NewYork: Oxford University Press.
- Giannakopoulos, Angelos. (2010). "Yunanistan ve Türkiye'deki Yolsuzluk Algıları ve Bu Algıların Yolsuzlukla Mücadele Politikaları Üzerindeki Etkisi". *Turkish Journal of Business Ethics*, cilt 3, (sayı:2), ss. 35-45.
- Jelavich, Barbara. (2006). Balkan Tarihi: 20. Yüzyıl, Cilt 2. Hatice Uğur (çev.). İstanbul: Küre Yayınları.
- Kok, Wim. (2003). Enlarging The European Union Achievements And Challenges. European University Institute.
- Mason, David S. (1996) Revolution and Transition in East-Central Europe: Dilemmas in World Politics, 2. Baskı. Colorado: Westview Press.
- Pollack, Mark A., Wallace, Helen ve Wallace, William. (2005). Policy-Making in The European Union, New York: Oxford.
- Radaelli, C. M. (2003). "Europeanization of Public Policy". Kevin Featherstone, Claudio M. Radaelli (ed.). *The Politics Of Europeanization*. Oxford, NewYork: Oxford University Press.
- Reçber, Kamuran. (2012). Avrupa Birliği Hukuku ve Temel Metinler. Bursa: Dora.
- Tezcan, Ercüment. (2004). Avrupa Birliği'ne Katılma Yolunda Bulgaristan, Romanya ve Türkiye: Komisyonun 2003 İlerleme Raporları Işığında Bir Karşılaştırma. *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, cilt 3, (sayı:2), ss. 95-109

İnternet Kaynakları:

- Avrupa Birliği Resmi Web Sitesi. "Accession Criteria", (https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/policy/glossary/terms/accession-criteria_en). Erişim: 20/10/2017.
- Avrupa Birliği Resmi Web Sitesi. "Bulgaria – EU-Bulgaria Relations". (http://ec.europa.eu/enlargement/archives/bulgaria/eu_bulgaria_relations_en.htm) Erişim: 07/09/2015.
- Avrupa Birliği Resmi Web Sitesi. "Romania - EU-Romania Relations". (http://ec.europa.eu/enlargement/archives/romania/eu_romania_relations_en.htm). Erişim: 07/09/2015.
- Avrupa Komisyonu'nun Genişleme Sürecinde Kaydedilen İlerlemeye İlişkin Strateji Belgesi Hakkında Not. (2004). (www.ekonomi.gov.tr). Erişim: 23/10/2017.
- Council of Europe. "Chart of Signatures and Ratifications of Treaty 148 European Charter for Regional or Minority Languages". (<http://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/148/signatures>). Erişim: 29/09/2017.

Diplomatik Gözlem. (2007). “AB Genişledi ama Büyümedi”. (http://diplomatikgozlem.com/_haber/avrupa-genisledi-ama-buyumedi). Erişim: 06/11/2017.

European Commission. (1998). 1998 Regular Report From the Commission on Bulgaria’s Progress Towards Accession. Erişim: 12/10/2017, (https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/archives/pdf/key_documents/1998/bulgaria_en.pdf).

European Commission. (1999a). 1999 Regular Report From the Commission on Bulgaria’s Progress Towards Accession. Erişim: 12/10/2017, (http://www.esiweb.org/pdf/bulgaria_EC-Regular%20Report%20Bulgaria_en_1999.pdf)

European Commission. (1999b). 1999 Regular Report From the Commission on Romania’s Progress Towards Accession. Erişim: 12/10/2017, (http://discutii.mfinante.ro/static/10/Mfp/control_prev/documente/regular_report1999.pdf)

European Commission. (2000). 2000 Regular Report From the Commission on Romania’s Progress Towards Accession. Erişim: 17/10/2017, (http://ec.europa.eu/enlargement/archives/pdf/key_documents/2000/romania_en.pdf)

European Commission. (2001a). 2001 Regular Report On Bulgaria’s Progress Towards Accession. Erişim: 17/10/2017, (http://www.eic.bcci.bg/docs/bg_eu_report2001.pdf)

European Commission. (2001b). 2001 Regular Report On Romania’s Progress Towards Accession. Erişim: 17/10/2017, (https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/archives/pdf/key_documents/2001/ro_en.pdf)

European Commission. (2002a). 2002 Regular Report On Bulgaria’s Progress Towards Accession. Erişim: 22/10/2017, (https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/archives/pdf/key_documents/2002/bu_en.pdf)

European Commission. (2002b). 2002 Regular Report On Romania’s Progress Towards Accession. Erişim: 22/10/2017, (https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/archives/pdf/key_documents/2002/ro_en.pdf)

European Commission. (2003a). 2003 Regular Report On Bulgaria’s Progress Towards Accession. Erişim: 25/10/2017, (https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/archives/pdf/key_documents/2003/rr_bg_final_en.pdf)

European Commission. (2003b). 2003 Regular Report On Romania’s Progress Towards Accession. Erişim: 25/10/2017, (https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/archives/pdf/key_documents/2003/rr_ro_final_en.pdf)

European Commission. (2004). 2004 Regular Report On Romania’s Progress Towards Accession. Erişim: 27/12/2017, (https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/archives/pdf/key_documents/2004/rr_ro_2004_en.pdf)

European Commission. (2006a). Commission Staff Working Document Bulgaria May 2006 Monitoring Report Erişim: 08/01/2018, (https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/pdf/key_documents/2006/monitoring_report_bg_en.pdf)

European Commission. (2006b). Commission Staff Working Document Romania May 2006 Monitoring Report Erişim: 08/01/2018, (https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/pdf/key_documents/2006/monitoring_report_ro_en.pdf)

European Commission. (2016) European Commission - Enlargement - Accession criteria (https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/policy/glossary/terms/accession-criteria_en). Erişim: 03/12/2017

European Commission. (2015). Europe Without Borders The Schengen Area. https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/homeaffairs/files/e-library/docs/schengen_brochure/schengen_brochure_dr3111126_en.pdf. Erişim: 10/12/2017

- EU Publications. (2005). Romania 2005 Comprehensive Monitoring Report. Erişim: 01/12/2017, (<https://publications.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/af03e4fc-9a92-4494-98f6-906c99a81b4c>)
- European Stability Initiative (2004). 2004 Regular Report on Bulgaria's Progress Towards Accession. Erişim: 27/12/2017, (http://www.esiweb.org/pdf/bulgaria_EC-Regular%20Report%20Bulgaria_en_2004.pdf)
- Eurostat. "File: GDP per capita at current market prices, 2006 and 2016", ([http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/File:GDP_per_capita_at_current_market_prices_2006_and_2016_\(EU-28_%3D_100;_based_on_PPS_per_inhabitant\)_YB17.png](http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/File:GDP_per_capita_at_current_market_prices_2006_and_2016_(EU-28_%3D_100;_based_on_PPS_per_inhabitant)_YB17.png)). Erişim: 02/11/2017
- International Transparency. (2011, 2012, 2014). "Corruption Perception Index". (<http://www.transparency.org/cpi2011/results>). Erişim: 08/09/2017.
- İktisadi Kalkınma Vakfı. "AB Genişlemesi". (<http://www.ikv.org.tr/ikv.asp?id=281>). Erişim: 17/10/2017.
- Özler, Zeynep. (2011). "Schengen Alanında Neler Oluyor?". İKV Değerlendirme Notu. ([http://www.ikv.org.tr/images/upload/data/files/zeynep_ozler_schengen_alani_zeynep_kasim_2011__2_\(1\).pdf](http://www.ikv.org.tr/images/upload/data/files/zeynep_ozler_schengen_alani_zeynep_kasim_2011__2_(1).pdf)). Erişim: 04/11/2017.
- The World Bank. "World Development Indicators". (<http://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=world-development-indicators>) Erişim: 10/11/2017